

SALATIN ALI QIZI ƏHMƏDOVA
Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
Filologiya üzrə fəlsəfə elmləri doktoru, dosent
Azərbaycan, Bakı

GÜLXANI PƏNAHIN ƏDƏBİ-TƏNQİDİ GÖRÜŞLƏRİ

Xülasə

80-ci illərin ədəbi prosesində artıq güclərini sınamış gənc yazarlarımız 90-cı illərin hərəkətinin, istiqlal mübarizəsinin önündə yer alırdılar. Bu dövrdə Gülhəni Pənah imzası Azərbaycanda müstəqil və demokratik mətbuatın və ədəbiyyatın inkişafına töhfə verən nüfuzlu imzalar sırasında olub. Dövrünün ən nüfuzlu qəzet və jurnallarında dərc olunan məqalələri, şeir və hekayələri müasir ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndələrinin, ədəbi tənqidi rəyin diqqətini cəlb etmişdir. Onun bütün əsərləri zəngin müşahidələr silsiləsi üzərində qurulduğundan o, həyatın canlı şəkillərini məharətlə yaradır. Əsərlərindəki canlılıq, müasirlik ruhu, oxucunu düşündürən həyat problemləri onun yaradıcılığının mövzu və mövzusunur.

Açar sözlər: Gülxəni Pənah, milli demokratik hərəkət, istiqlal dövrü, poeziya.

Literary-critical meetings of Gulkhani Panah

Summary

Our young writers, who were already trying their hand at the literary process of the 80s, appeared in the forefront of the movement of the 90s, the struggle for independence. During this period, Gulkhani Panah's signature was among the influential signatures that served the development of the independent and democratic press and literature of Azerbaijan. His articles, poems and stories published in the most influential newspapers and magazines of that time attract the attention of prominent representatives of our contemporary literature and literary-critical opinion. Since all his works are based on a rich circle of observation, he skillfully creates vivid life plates. Vitality, the spirit of modernity in his works, the life problems that make the reader think are the theme and theme of his creativity.

Key words: Gulkhani Panah, national-democratic movement, independence period, poetry.

Литературно-критические взгляды Гульхани Панаха

Резюме

Наши молодые писатели, уже пробовавшие свои силы в литературном процессе 80-х годов, оказались в авангарде движения 90-х годов, борьбы за независимость. В этот период подпись Гульхани Панаха была среди влиятельных подписей, послуживших развитию независимой и демократической прессы и литературы Азербайджана. Его статьи, стихи и рассказы, опубликованные в самых влиятельных газетах и журналах того времени, привлекают внимание видных представителей нашей современной литературы и литературно-критического мнения. Поскольку все его работы основаны на богатом круге наблюдений, он умело создает яркие жизненные картины. Живучесть, дух современности в его произведениях, жизненные проблемы, заставляющие читателя задуматься, являются темой и темой его творчества.

Ключевые слова: *Гульхани Панах, национально-демократическое движение, период независимости, поэзия.*

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində XX əsrin son onilliyindən üzü bəri yeni ədəbi mühit formalaşır. Çox çətin, ağır, gərgin ictimai-siyasi hadisələrin burulğanında ədəbi mühit böyük ədəbi ənənlərimizə uyğun olaraq milli-mənəvi müstəvidə köklənərək qarşıya mükəmməl bədii əsərlər qoydu. Ən mühüm ictimai-siyasi mahiyyət kəsb edən müstəqillik uğrunda mübarizəmiz ədəbiyyatımızın aparıcı mövzularından oldu. Sovet imperiyasının ideyalarına qarşı bu və ya digər şəkildə öz əsərlərində etiraz səsinə ucaldan, 50-ci illərin sonundan üzübəri yetişən demokratik fikirli sənətkarlarımız müstəqillik uğrunda mübariz ideyaları müdafiə edən, bədii əsərləri ilə xalqın ruhuna yaxın oldular. 60-70-ci illərin ictimai-siyasi şəraitinin yetişdirdiyi şairlər, yazıçılar, dramaturqlar, ədəbiyyatşünaslar sırasına istedadlı gənclər gəlməyə başladı. 80-ci illərin ədəbi prosesində artıq qələmini sınamaqda olan gənc yazarlarımız 90-cı illər hərəkatının, müstəqillik uğrunda mübarizənin ön sıralarında görünürdü. Bu dövrdə müstəqil və demokratik Azərbaycan mətbuatının, ədəbiyyatının inkişafına xidmət edən nüfuzlu imzalar arasında Gülxani Pənahın da imzası görünürdü. O dövrün ən nüfuzlu qəzet və jurnallarında çap etdirdiyi məqalələri, şeirləri, hekayələri çağdaş ədəbiyyatımızın, ədəbi-tənqidi fikrimizin görkəmli nümayəndələrinin diqqətini cəlb edir. Müstəqillik dövrü epoxasının geniş siyasi-ideoloji mənzərəsini əks etdirən, onun bədii yaradıcılığı ilə bağlı müəllimi olmuş B.Vahabzadə, B.Nəbiyev, N.Şəmsizadə, F.Qoca, E.Əlibəyzadə, N.Həsənzadə, Ə.Cahangir, V.Yusifli, Q.Paşayev, İ.Fəhmi, S.Əhmədli, Ə.Əlioğlu kimi tanınmış şəxsiyyətlər dəyərli fikirlər söyləmiş, yaradıcılığı ilə bağlı məqalələr və monoqrafiyalar yazılmışdır. “Gülxani Pənahın bədii nəsr”, “Gülxani Pənahın

<https://doi.org/10.59849/2224-9257.2024.1.386>

poeziyasına ümumi baxış” kimi fundamental monoqrafiyalar, məqalələr dərc edilmişdir.

İstedadlı qələm sahibi, ədəbiyyatşünas alim Gülxani Pənah bədii yaradıcılığa gənc yaşlarından gəlib. Hələ orta məktəbdə oxuyarkən rayon qəzetində kiçik publisit yazıları ilə yanaşı şeirləri də dərc olunurdu. Çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyətinə malik olan, bütün əsərlərində demək olar ki, xalqın milli-mənəvi yüksəlişini, azadlıq, müstəqillik uğrunda mübarizə yollarında göstərdiyi şücaəti, çəkdiyi əzabları əks etdirməyə çalışıb. Onun bütün əsərləri zəngin müşahidəçilik dairəsinə əsaslandığından canlı həyat lövhələrini ustalıqla yaradır. Əsərlərindəki həyatilik, müasirlik ruhu, oxucunu düşündürən həyat problemləri yaradıcılığının mövzu və qayəsini təşkil edir.

Gülxani Pənahın “Göydən ulduzları gözlə dərərdik”, “Kəndimiz”, “Yurd yangısı”, “Oğuz şəhidləri, itkinləri”, “Bizim sərhəddilər”, “Günah”, «Dədə Şəmsir harayı», “Qarabağ dərdi”, “Killer”, “Bura Vətəndir”, “Ümidinə qəm çilənənlər”, “Tanrının unudduğu Xocalılar”, “Kəndim mənim-Anayurdum mənim”. “Bu Vətən dünyanın şah əsəridir”, “Torpaq sənin, Vətən sənin...”, “Sərkərdə bizimdir, qəhrəman bizim” kimi otuzdan çox bədii kitabların müəllifidir.

Humanizm, nəciblik, müasir Azərbaycanın həyatı, yaradıcı əmək, xəyanətə qarşı barışmazlıq, əsrin ən böyük bəlasını yaşayan Azərbaycanın başına gətirilən müsibətlər, əldən gedən torpaqlar uğrunda gedən döyüşlər, işğal olunan yurdlar, Ermənistanə dəstək verən qüvvələrin xalqımıza qarşı yeritdiyi çirkin siyasət... bu və ya digər formada aparılan torpaq siyasəti onun əsərlərinin başlıca mövzusunə çevrilmişdir.

Gülxani Pənah milli-demokratik hərəkət başladığı vaxtdan bu günə qədər yaradıcılığında türkçülük, azərbaycançılıq əsasdır. Onun türkçülük, turançılıq duyğuları bütün türk dünyasını iqtisadi, siyasi, mədəni birliyə səsləyir. Azərbaycançılıq, türkçülük ideyaları ilə zəngin yaradıcılığı vətənpərvərlik missiyasını yerinə yetirir. Vətənpərvərlik missiyasının içində azərbaycançılığı, milli müstəqilliyi, ərazi bütövlüyümüzü, kökünü, soyuna bağlılığı, vətəndaşlıq hissini verir. Azərbaycan xalqı yüz illərdir ədəbiyyatımızda türkçülüğü, turançılığı, azərbaycançılığı tərənnüm edən M.Hadisini, Ə.Cavadını, M.Ə.Rəsulzadəsini, Sabirini, Süleymanını, Vurğununu, X.R.Ulutürkünü, Zəlimxanını yaxşı tanıyır. Bu siyahını uzatmaq olar. Bu mənada XIX əsr ziyalılarını da fəxrlə xatırlada bilərik, A.A.Bakıxanov, M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov... hər biri bu və ya digər formada öz fəaliyyətində bu böyük məfkurələrə sadıq qalıb. Bu ədəbi ənənə bu gün də yetişən şair və yazıçılarımızın əsərlərində daha mütəşəkkil xarakter alıb. Elə bir siyasi-ideoloji köklərinə görə Azərbaycana, torpağa, vətənə bağlı olan əsər olmaz ki, orda türkçülük, azərbaycançılıq məfkurəsindən yan keçə bilsin. Dediymiz kimi vətənpərvərlik məfkurəsi onları özündə birləşdirib. S.Vurğun “Azərbaycan”, Xəlil Rza “Məndən başlanır Vətən”, “Gəlir böyük Azərbaycan”, “Azərbaycanın səsi” kimi

<https://doi.org/10.59849/2224-9257.2024.1.386>

əsərlərində zamanından asılı olmayaq tək bir idealın - azərbaycançılığın, vətənpərvərliyin iddiasında görünür.

Gülxani Pənahın yaradıcılığın əsas hissəsini ictimai-siyasi poeziya təşkil edir. Ədəbi-tənqidi görüşləri, publisistikası, ədəbiyyatşünaslıq baxışları müstəqillik dövrü ədəbiyyatımızda ədəbi, elmi hadisədir, milli-bəşəri ideyalarla köklənmiş poeziyasında dövlətçiyimiz, xalqın taleyi məsələsi, işğal altında olan torpaqların taleyi üçün böyük, olduqca böyük narahatlıq əsasdır. Arxası möhkəm erməni faşistlərinin qarşısına öz humanizmi, vətənpərvərliyi ilə çıxan, bu yolda böyük addımlar atan, ədalətin haqq səsinin dünya xalqlarına çatdırılmasına nail olub Ermənistanın işğalçı sifətini dünyaya tanıdan Azərbaycan xalqı, onun dövləti bu tələyüklü məsələnin tezliklə həll olunması naminə bütün gücünü sərf etməlidir. Budur Gülxani Pənahın yaradıcılığının demək olar ideyasının ANA XƏTTİ.

Unutmayaq ki, hər bir ədəbiyyat adamı zamanın yazıçısıdır. Onun mövcud olduğu dövrdə həyatda, tarixdə. dünyada nə baş verirsə, onun yaradıcılığında bu və ya digər şəkildə öz əksini tapır. N.Gəncəvi bütün yaradıcılığında ədalətli hökmdar, humanizm, beynəlmilətilik məsələsini qoyub.

Dünya xalqlarının dinc şəraitdə yaşaması üçün bu üç böyük amilin nəyə qədər olduğunu artıq dərk etməyən yoxdur.

Milliliklə bəşəriyyətin vəhdət təşkil etdiyi yaradıcılığında dünyanın geosiyasi arenasında baş verən hadisələr – bəşəriyyəti düşündürən, narahat edən vacib məsələlər milli ayrı-seçkilik qoyulmadan bədi həllini tapır. O, bütün dünyaya bəşəri gözlə baxır.

Xalqın taleyi, yaşadığı dünyanın bütün əyər-əskikləri ilə birlikdə qəbində hakim olan vətən, torpaq sevgisi, yurd həsrəti, yurd yanğısı, vətən, millət, dövlət üçün yanan ürəyi, vətənpərvərlik duyğusu üstündə də köklənən humanizm onun poeziyasının, ümumən yaradıcılığının əsasını təşkil edir.

Gülxani Pənahın lirikasında vətənə, yurda, torpağa bağlılıq əsasdır. Dağlarının, düzlərinin, könlünə fərəh gətirən gözəlliklərinin tərənnümçüsüdür. İlhamını eldən, torpaqdan, xalqdan alan, Azərbaycanını günü-gündən çiçəklənən, gözəlləşən qoynunda nə kimi yeniliklər olursa, o da onun tərənnüm etdiyi ürəkaçan məsələlərdir.

Ana dilinin bütün incəliklərinə dərinlən bələd olan Gülxani Pənahın əsərlərindəki həyati lövhələr, canlı xarakterlər, təbiilik... yaradıcılığının, fərdi bədi üslubunun səciyyəvi keyfiyyətləridir.

Gülxani Pənah təbiət motivli şeirlərində təbiəti canlı varlıq kimi, insan kimi təsvir və tərənnüm edir. Məsələn, dağlar, dünya mövzusunda şeirlərində onları insanlaşdırır. Onlara insan kimi müraciət edir, onlarla dərdləşir, həmsöhbətləşir, bu predmetləri mənalandırır. Sinəsinə çalın-çarpaz dağlar çəkildiyini, onların da insan kimi əzab çəkdiyini, dağ-insan-dünya yaxınlıqlarını bir araya gətirib dəruni hisslərini vermək üçün bədi priyom kimi istifadə imkanlarının genişliyini sanki ortaya qoyur.

<https://doi.org/10.59849/2224-9257.2024.1.386>

Gülxani Pənah təbiətin gözəlliklərini tərənnüm edərkən orda təkcə bu gözəlliklərdən doğan təəssüratını vermir, bu gözəlliklərin hissinə, duyğusuna təsirini ifadə etmir, onda yaradan xoş ovqatı vermir, eyni zamanda dediyimiz kimi o təbii gözəlliklərin bədii mənzərəsini çizdiyi səhnələrdə içində dolub daşan vətən sevgisini verir:

Yol boyu görünür yaşıl meşələr,
Dağların döşündə şütüyür maşın.
Sənə bu yolların gözəlləyindən
Deyirəm bir qədər mən də danışım. (3.s.18)

Gülxani Pənahın poeziyasında gələcəyə, sabaha böyük ümidlər var. Onun həyat eşqiylə çırpınan ürəyi bu poeziyanın ruhundadır. Ümumictimai gərginliklər, başımız çəkən müsibətlərlə yanaşı XX sərini sonunda tarixdə baş vermiş böyük inqilabi hadisələri, xüsusilə Azərbaycanın müstəqilliyini əldə etməsi, qazandığımız tarixi uğurlar var. Bu yolda verdiyimiz qurban, itkinlər var. Gülxani Pənah bu reallıqları öz gözləri ilə görüb. XX sərini 80-ci illərinin sonundan Azərbaycanda gedən ictimai siyasi hadisələr, dünyada baş verən proseslərin Azərbaycan həyatında da təsiri, sovet imperiyasının dağılması, xalqların öz müqəddaratını özü həll etməsi yolunda atılan ilk addımlardan biri də Azərbaycanın milli azadlıq uğrunda mübarizəyə qatılması, bu yolda çəkilən əzablar onun əzmini qıra bilmir. Gözəl gələcəyinə inandığı bu Vətənin övladı kimi hər bir vətən övladına səbrli olmağı tövsiyə edir. “Zaman bizi ələyində ələyir” şeirindən aşağıdakı misralar bu cəhətdən xarakterikdir:

Zaman bizi ələyində ələyir,
Yaxşı günlər qabaqdadır, darıxma.
Pis gününü yaxşı günlə bələyir,
Ömrü azdır pis günləriin darıxma. (5.s.121)

Gülxani Pənah yaşadığı bir ömrün hesabətini elə ömürlə aparır. Bir ömür arzu, ümid kimi qalmış, həyat keçməmiş “qanad açıb uça bilməmiş...”, könlündə “bəsləyib başa vurduğu”, söyləmədiyi neçə-neçə nəğmələrinin, ümidlərinin, arzularının hesabətini aparır. Ömürlə üz-üzə oturub apardığı hesabətində nələr var, nələr yaşayıb, nələr istəyib, arzulayıb, amma həyata keçməyib, elə arzu, ümid olaraq qalıb - bu gün də həsrətində olduğu o gözəllikləri istəyir, illərin əlindən aldığı, həyat keçirmədiyini, ona verəcəyini vermədiyini, həyatın ona olan “borcu” “qaytar” – deyir. Dünyaya gələn insanın bu dünyada xoşbəxt bir ömür sürməsi, bütün arzularına cata biləcək bir ömür yaşaması – BU ONUN HAQQI olduğu, bu haqqını onun əlindən almış olanı “məhşər ayağına” çəkir. Artıq elə bir zaman çəkir ki, ömrün qış çağıdır, hələ o arzuları reallaşmayıb, ona verilən bu ömür məqamında... nələr var; ömrü sona yetməkdə olan, uşaqlığı, gəncliyi, cavanlığı artıq arxada qalmış insanın həyatında çatmadığı...

Neçə oxunmamış mahnılarım var,

<https://doi.org/10.59849/2224-9257.2024.1.386>

Hələ zümzüməsi qulağımdadır,
Yanar ürəyimə rahatlıq verən,
Sərinlik qalıbdı, bulağımdadır...

Gümüşü sənəyim çiyinimsiz qalıb,
Doyunca bulaqdan su daşımadım,
Qaldırıb qoluma, alıb çiyinimə,
Mən onun gücünə heç alışmadım... (6.s.93)

Bütün dünya xalqlarına azadlıq, sərbəstlik, demokratiya, istiqlaliyyət arzusuyla zəngin poeziyasında Gülxani Pənah siyasi lirikanın ən gözəl nümunələrini də yaratmış olur. İnsan mənəviyyəti, türkdilli xalqların ortaq sərvəti olan ana dili, onun saflığı uğrunda mübarizə, xarici müdaxilələrin yaratdığı gərginliklər fonunda yaratdığı əsərlər bunu deməyə əsas verir ki, Gülxani Pənah dilinin təəssübkeşidir, dünya xalqlarını dinc və yanaşı yaşamasını ürəkdən istəyəndir, müharibəyə nifrəti var, dilinin saflığı, qorunması yolunda mübarizdir, türkdür, azərbaycanlıdır, vətənpərvərdir, azadlıqsevərdir...

Ədəbiyyat

1. Aygün Sultanlı. Gülxani Pənahın poetikası. Bakı. Bakı, 2019, SkyE, səh 355.
2. Gülxani Pənah-50. (məqalələr toplusu). Bakı. Uniprint, 2008, 360 səh.
3. Gülxani Pənah. Seçilmiş əsərləri. I cild. Bakı, SkyG, 2019. 501 səh..
4. Gülxani Pənah. Seçilmiş əsərlər.II cild. Bakı, SkyG, 2017.
5. Gülxani Pənah. Seçilmiş əsərlər. III cild. Bakı, SkyG, 2017.499 səh.
6. Gülxani Pənah. Seçilmiş əsərlər. IV cild. Bakı, SkyG, 2017. 501 səh.
7. Gülxani Pənah. Seçilmiş əsərlər. V cild. Bakı, SkyG, 2017. 501 səh.
8. Gülxani Pənah. Ədəbiyyatdan əbədiyyətə. Bakı. SkyE.2019.436.s.
9. Qadın-Ana-Sənət dünyası. (Layihənin rəhbəri, tərtibçi, ön sözün müəllifi: Gülxani Pənah Antologiya. I kitab. Bakı, 2018, SkyE, səh. 700 səh.

Rəyçi: prof. Nadir Məmmədli